

נושא במוקד: האולפן המתקשב וההידודי (אינטר-אקטיווי)

ערוץ העברית: ניסיון נמשך ולקחים במעלה הדרך

רוביק רוזנטל

ערוץ אינטראקטיווי אינו ערוץ וידאו אלא ערוץ שעיקרו טקסט ומסך מעוצב. ערוץ כזה מעביר את השליטה לידי המשתמש בטלוויזיה באופן מלא; השלט שבידו מאפשר למשתמש לנהל את הצפייה, לקבוע את הזמן המתאים לו לצפייה, וליצור מעין דיאלוג עם המסך. דיאלוג כזה יכול להיעשות על ידי משתמש בודד, וכן במסגרת משפחתית ואפילו קהילתית.

העצמת השליטה בעברית בדרך חדשה

ערוץ העברית נולד במשרד לקליטת העלייה, ועבר תקופת דגירה לא קצרה עד שיצא לאוויר העולם. הוא חלק מפרויקט רחב יותר של המשרד, המוגדר 'העצמת השפה העברית לעולים חדשים'. הדגש בשם הפרויקט הוא על 'העצמה', מונח שחדר לשיח בעשורים האחרונים. העצמה (empowerment) היא מונח המצוי, בנטייה מסוימת, אפילו במקרא והתייחס בעיקר להגברת הכוח הצבאי. השימוש העכשווי הוא בתחומי החברה, הפסיכולוגיה והחינוך, ופירושו חיזוק כוחו של יחיד חלש או קהילה חלשה באמצעות כלים של ידע והבנה עצמית. הוא משמש בארץ ובעולם את התנועה הפמיניסטית, וחל גם על קבוצות מהגרים, עניים וכדומה. בארץ קמה עמותת 'העצמה' לילדים בעלי צרכים מיוחדים, מכון הרטמן מקיים 'פרויקט העצמה יהודית לתלמידים חילוניים', ויש אפילו ניסיונות של 'העצמה חברתית באינטרנט'.

כמו בכל אופנה, השימוש במילה נשחק והתגלגל למשמעות של 'לחזק' סתם, ואולם השימוש בו בהקשר של הנחלת העברית קרוב להוראה המקובלת. הפרויקט כולו, כפי שאני מבין אותו, ובוודאי הערוץ האינטר-אקטיווי, לא נועד ליצור תשתית של דוברי עברית, ואין לו כל כוונה או אפשרות להחליף את הכלים המוכרים בהקניית העברית. ההנחה היא שהמשתמש בערוץ יודע עברית במידת-מה, אך הוא זקוק לחיזוק ולרענון. הוא מיועד בדרך כלל לעולים שכבר אינם בתקופת הקליטה הראשונה ומנהלים חיים של אזרח רגיל הדואג לפרנסתו ולמשפחתו. לעולים אלה יכול ערוץ כזה לסייע בחיזוק הידע הלשוני, ומכאן גם לחזק אותם כאזרחים בחברה דוברת העברית. התפיסה העומדת ביסוד הערוץ היא שהערוץ מאפשר למי שמעוניין לחזק את העברית שלו לעשות זאת בביתו, בזמנו החופשי, ובדרך המותאמת הן לצרכיו והן לרמתו האישית. הערוץ צריך היה, אם כן, ליצור מגוון של דרכי שימוש שיענו על מגוון של צרכים ובמגוון של רמות, שיהוו סיבה

* רוביק רוזנטל פרסם לאחרונה את **הלקסיקון של החיים: שפות במרחב הישראלי** (כתר, 2007).

ראויה למשתמש להיכנס לערוץ ולהפיק תועלת מן המצוי בו.

מהו ערוץ אינטראקטיווי

הערוץ, כאמור, הוא ערוץ אינטראקטיווי (בעברית: הידודי). אינטראקטיווי אינה הגדרה של 'ערוץ' אלא של טכנולוגיה ואופן שימוש בטלוויזיה. בדרך כלל הטכנולוגיה האינטראקטיווי משלימה את הטכנולוגיה הבסיסית של הטלוויזיה, שהיא טכנולוגיה של סרטי וידאו החולפים לנגד העיניים. השלט שבידי כל משתמש מאפשר לו לבחור את הערוץ שבו הוא רוצה לצפות, להזמין סרטים, להחזיר לאחור, לצפות מן ההתחלה בסרט מוקרן (טכנולוגיה שנכנסה לאחרונה) וכדומה. ערוץ אינטראקטיווי אינו ערוץ וידאו אלא ערוץ שעיקרו טקסט ומסך מעוצב. ערוץ כזה מעביר את השליטה לידי המשתמש בטלוויזיה באופן מלא, כאשר השלט אינו רק כלי לשלטוט אלא הוא מאפשר למשתמש לנהל את הצפייה, לקבוע את הזמן המתאים לו לצפייה שאינו תלוי בזמן שנקבע על ידי הערוץ, וליצור מעין דיאלוג עם המסך. דיאלוג כזה יכול להיעשות על ידי משתמש בודד, וכן במסגרת משפחית ואפילו קהילתית.

היתרונות של ערוץ כזה ברורים, אם כן, ובכל זאת לא קל להטמיע את השימוש בו. יתרונותיו הם גם חסרונותיו. בעוד הטלוויזיה מאפשרת למשתמש להיות פסיווי, מגורה בלי כל מאמץ, ערוץ אינטראקטיווי דורש ממנו פעילות מתמדת, החלטות והפגנת מחשבה וידע. מאידך, הוא חסר את הצבעוניות והאפקט הרב-חושי של הטלוויזיה. יש להוסיף לכך שערוצים אינטראקטיוויים הם סוגה חדשה יחסית. בעוד שבני נוער רואים בה חלק בלתי נפרד מהאפשרויות שמציע להם המסך הקטן, מה גם שמשחקי המסך בווידיאו דורשים גם הם שליטה ומעורבות, משתמשים מבוגרים יותר, שהערוץ מכוון בעיקר אליהם, אינם מורגלים בשימוש בערוץ כזה. משתמשים לא מעטים עוברים תקופה לא קצרה של הסתגלות לשימוש הבסיסי בכלי הערוץ ובהפעלת השלט.

הקמת הערוץ

מתוך מודעות לנתונים האלה ניגשנו לממש את הזיכיון שקיבלה חברת 'אפקטיב אקס - מערכות תוכנה', בניהולו של עופר בביוף, להפעלת הערוץ. כאשר ניגשה החברה למכרז התבקשתי לעמוד בראש צוות התוכן שלה, הכולל גם את העורכת לי שיר ואת רינה רקובסקי, העוסקת בהנחלת השפה לעולים מחבר העמים. יש להודות שעד אז לא נחשפתי לתחום הרחב והמרתק של הנחלת שפה לעולים, והעיסוק שלי בשפה היה בערוצים אחרים. הסכמתי מתוך תפיסת העולם שלי שהשפה היא תחום חי שבו רבדים וגילויים שונים, וביכולתי לתרום לכל פן שלה וגם ללמוד ולהשליך ממנו לתחומים אחרים. הדבר נכון באופן מיוחד לעברית הישראלית, העברית החיה במדינת ישראל, שהיא מדינה הבנויה על הצטרפות של גלי מהגרים המשפיעים על השפה וצריכים לרכוש אותה בעת ובעונה אחת. הטרידה אותי גם העובדה שהעלייה המשמעותית של העשורים האחרונים, בעיקר של יוצאי חבר העמים, מרבה להשתמש בשפות ארצות המוצא, והטמעת העברית בחלקים גדולים שלה איטית ובלתי מספקת. תופעה זו הזכירה לי את המקום שממנו באתי, משפחה של יוצאי גרמניה, שהיו בהם אחוזים ניכרים של עולים שלא הצליחו או לא רצו ללמוד ולהשתמש בעברית, וביניהם אבי, שלא למד עברית עד יום מותו, 15 שנה אחרי שעלה לישראל.

בניית התכנים בערוץ

נקודת המוצא שלנו הייתה, כאמור, שיש לתת לעולים מגוון אפשרויות. יש לציין שאת הגדרת המגוון הזה הוביל צוות ההיגוי של המשרד לקליטת העלייה, והוא נקבע על-פי צרכים שזיהה

המשרד בקרב העולים. עלינו הוטל לתרגם את הצרכים המוגדרים לתכנים המתאימים לטכנולוגיה האינטראקטיבית. בהכנת התכנים חברו שלושה היבטים:
ההיבט הפונקציונלי - הגדרת הצרכים של העולה אשר יעודדו את השימוש בערוץ מבחינתו.
ההיבט הלשוני - הגדרת הכלים הלשוניים שראוי לחזק בידע שיש לעולה החדש בעברית.
ההיבט הטכנולוגי-שימושי - הגדרת הדרכים הנגישות והיעילות יותר לשימוש בטכנולוגיה האינטראקטיבית.

ההנחה הייתה שרק שילוב נכון של שלושה יביא את התוצאה הרצויה. ההיבטים הפונקציונליים, שהוגדרו גם על ידי המשרד לקליטת העלייה, מניחים שהאינטרס של העולה ושל המדינה הוא שהעולה יהיה אזרח פעיל, בעל ידע ומעורבות במתרחש במדינת ישראל ובהיסטוריה שלה. הנחה נוספת היא שלעולה צרכים מיוחדים הנובעים ממצבו המיוחד כאזרח חדש, והערוץ יכול וצריך לחבור לצרכים האלה.
בהיבט הלשוני, הנחת העבודה היא שהעולה צריך לקבל מן הערוץ חיזוק הן בתחום כללי הלשון, דהיינו הדקדוק והתחביר, והן בתחום אוצר המילים. עם זאת, מאחר שתחום המילים הוא החלק החיוני והנגיש של השפה, הדגש בערוץ צריך להיות על תחום המילים, בעוד הדקדוק בא בדרך כלל בהקשרים של מילה או משפט ולא כמערכת כללים עצמאית שיש לשנן אותה לעצמה.

טכניקות השימוש בערוץ

הדרכים העומדות לפנינו בטכנולוגיה האינטראקטיבית היו בעיקר שלוש:
טכניקת 'המילון הנגיש' - דהיינו, בעת העלאת טקסט, המשתמש יכול לאתר מילים שאינו מבין או שברצונו לחזק את היכרותו איתן על ידי לחיצה על השלט.
טכניקת האישור - המשתמש משיב, באמצעות לחיצה על השלט, על שאלות העולות על המסך, וזוכה לאישור אם תשובתו נכונה או להודעה על טעות והזדמנות נוספת, ולעתים לצבירת נקודות במסגרת תחרות.
טכניקת בחירת אותיות - המשתמש בוחר באות מן השלט ובאמצעותה מרכיב על המסך מילים ומשפטים.

סוגות הערוץ

הטכניקות השונות מתאימות למגוון התחומים שמציע הערוץ: מידע, לימוד ומשחק. לתחומים השונים המשתמש נכנס, כאמור, באמצעות השלט; לכל אחד מן התחומים והסוגות דרך שימוש אחרת.

עיתון יומי ומילון מונחים - בהיבט הפונקציונלי, העיתון נועד להעניק לעולה המשתמש מידע שוטף על המתרחש במדינה, כולל חדשות, ענייני כלכלה, תרבות, ספורט וקליטה ועלייה. זאת בהנחה שהוא אינו נחשף לעיתונות או לחדשות בכלי תקשורת אחרים, ובכל מקרה, המידע נכתב בשפה המתאימה ליכולתו. המשתמש בעיתון היומי יכול לבחור את הידיעה שברצונו לקרוא, ובאמצעות 'המילון הנגיש' להתעכב על מילים שאינו מבין ולקבל על המסך הסבר ודוגמאות שימוש לכל אחת מהן.

משחקים - המשחקים נועדו, מטבע הדברים, לשלב הנאה ובילוי עם לימוד השפה. עד כה הועלו בערוץ חמישה משחקים, ובדרך כלל פועלים שני משחקים במקביל. המשחקים שהופעלו הם תשבץ ומשחק פתגמים הפועלים על-פי שיטת 'בחר את האות'; משחקי טריוויה ו'מהי המילה החסרה', הפועלים על פי טכניקת האישור; משחק מילים נופלות שבו יש לכוון מילה באמצעות

השלט לקבוצה שאליה היא שייכת מבחינת תוכנה או מבחינת מאפייניה הדקדוקיים.
לקסיקון - הלקסיקונים הם מאגרי מידע המובאים בקיצור ובלשון המתאימה. הם מציגים לעולה מגוון ידע שעליו להכיר הן כאזרח ישראלי והן כמי ששייך לתרבות היהודית-ישראלית. המשתמש נדרש לעבור ממסך למסך באמצעות השלט.
לומדות - הלומדות נועדו ללמד ולתרגל יסודות פשוטים של הדקדוק העברי, באמצעות טכניקת האישור. בין הלומדות שהועלו בערוץ: זכר ונקבה, יחיד ורבים, ה' הידיעה, סמיכות ועוד.
טיפ ידע ועצה לעולה - אלה נועדו לענות על צרכים יומיומיים של עולים. העצה לעולה מנוקדת.
את הערוץ מלווה אתר אינטרנט, שבו מועלים תוכני הערוץ. ניתן להביא בו משוב ולהשתמש בתכנים באמצעים נוספים על הטכניקה האינטראקטיבית.

קשיים ודילמות

בניית הערוץ הייתה מלווה בקשיים ובשאלות שלא לכולם מצאנו פתרון. בשלבים הראשונים הגדרתי את עבודת הכנת הערוץ כ'צורות באפלה'. מול המאסה העצומה של עולים חדשים היה עלינו לבנות כלי שיענה לצרכים מגוונים ולעתים סותרים של קהל שאינו עשוי מעור אחד כמעט משום בחינה. נערכו כמובן בדיקות וסקרים, אך עד שעלה הערוץ ובשלבים הראשונים של הפעלתו, לא הייתה כל אפשרות לדעת האם אנו פועלים בכיוון הנכון.

הבעיה המרכזית היא שאלת רמת העברית. בין העולים החדשים פערים משמעותיים ביותר ברמת העברית. למי, אם כן, יש לכוון את רמת הערוץ? אם נכוון גבוה מדי, נפסיד את אלה שבאמת זקוקים לו. אם נכוון לעברית הבסיסית ביותר, לא יתקרבו אליו עולים רבים הזקוקים להעצמת השפה, אך הרמה תיראה להם, בצדק מבחינתם, נמוכה מדי. מאחר שהערוץ האינטראקטיבי הוא אמצעי טכנולוגי מוגבל יחסית, מדובר כאן בשאלה מבנית שאין אפשרות לתת לה פתרון מלא. התפיסה המנחה אותנו היא תפיסת אמצע עם 'הנמכה' קלה. ההנחה היא שמי שאין לו כל ידע בעברית (למרבה הצער, יש רבים כאלה), לא ישתמש בערוץ - בלי קשר לרמתו. לעומת זאת, מי שהעברית שלו טובה יחסית, אך יש מקום לשפרה, עשוי להשתמש בערוץ גם אם הוא במקרים רבים ברמת עברית הנראית לו 'נמוכה'.

בעיה מובנית שאין להתעלם ממנה היא האפשרויות שהעמיד בפנינו הערוץ עקב המגבלה המרכזית הקרויה 'רוחב פס'. רוחב הפס הבסיסי שהועמד לרשות הערוץ הוא פועל יוצא של הקצאה תקציבית מוגבלת. מגבלה זו מקשה על יצירת אמצעים מגוונים שיקלו על העולים את תהליך הלמידה והשימוש, כגון הדגשות, שימוש בגופנים מגוונים, ניקוד ואמצעים ויזואליים. בימים אלה קיבל המשרד לקליטת העלייה החלטה על הרחבה של הפס לערוץ, מתוך כוונה לאפשר את שיפור המראה הגראפי שלו.

רכיב מרכזי בדיון היא הדרישה המקדמית שהערוץ יהיה כולו בעברית. דרישה זאת, וכן העובדה שנמנעה מאתנו כמעט האפשרות להשתמש בניקוד, אמורות להקשות מאוד על מי שעושה את צעדיו הראשונים בעברית, גם אם יש לו כבר ידע מסוים. החריגה היחידה מן העיקרון הזה נעשתה במילון המונחים המלווה את העיתון, שבו אנו מצרפים למונחים תעתיק באותיות לטיניות.

לקחים לאחר שנה

כאמור, הערוץ פועל כבר למעלה משנה. הן החברה המפעילה והן המשרד לקליטת העלייה מפעילים קבוצות מיקוד ועורכים סקרים. הכניסה לערוץ היא בהיקפים הנחשבים יפים, והם מעודדים מאוד

בכל הנוגע ל'משתמשים חוזרים', כאלה הנכנסים לערוץ פעמים אחדות בחודש. למעלה מ-30,000 בתי אב משתמשים באופן קבוע בערוץ בתשתית חברות HOT ו-YES. בחלוקה הפנימית של השימוש בערוץ, הסוגה המובילה היא המשחקים, דבר שצפינו והוא בעצם מובן מאליו. משחקי הידע אהובים במיוחד. השימוש בלומדות אינו רב, ואנו רואים בו אפשרות למי שמעוניין באמת להעמיק את הידע שלו בהבנת השפה. יש לציין כי בערוץ בכלל ובמשחקים בפרט משתמשים גם ישראלים ותיקים לא מעטים.

המשרד לקליטת העלייה בוחן את הערוץ בתקופות קבועות מראש, ואחרי שנה נקבע כי ימשיך לפעול כמות שהוא, באמצעות חברת 'אפקטיב אקס - מערכות תוכנה'. בינתיים פיתחה החברה רעיונות להרחבת השימוש בערוץ, והם מצויים על שולחנו של המשרד.

ולסיום, מקבץ ציטוטים מפי עולים שהגיבו על הערוץ בסקרים טלפוניים, כלשונם:

'ערוץ שלכם עשה את הנכד שלי יותר קרוב. אולי זה דבר הכי גדול שקרה לי בחיים'.

'סיימתי אולפן א ו-ב', אך באמת לקרוא רק בזכות הערוץ שלכם'.

'אני חוזרת מעבודה מאוד עייפה, אין לי כוח אפילו לקחת עיתון. אני מדליקה את הטלוויזיה ומתחילה לדפדף בין הקטגוריות'.

'אצלכם אני לומד הרבה דברים, שלא יודע'.

'זה היה מעניין: לקרוא על מה שאני יודע, אבל בעברית'.

'עכשיו אני יודעת לדבר על פוליטיקה עם ישראלים בעזרת הערוץ'.

'אצלנו יש קבוצה ולומדים עברית ביחד, ככה יותר קל ויותר מעניין'.